

Vargyas Lajos köszöntése

Tanítványainak sokasága nevében köszöntik e kötet szerzői a 90 éves Tanár urat. Igen, Tanár úr volt – pedig sokoldalú és sok újat felmutató tudományos életútja során csak egyszer és rövid időre jutott formálisan katedrához, vagy inkább csak annak közelébe: 1952 és 1954 között hirdethetett az akkor éppen nevét változtatott, Pázmány Péter – Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajz Tanszékén szabadon választható kollégiumokat, illetve szemináriumokat. „A magyar népzene történeti áttekintése”, „Népzenei stílusgyakorlatok”, „Gyakorlati népzene-ismeret”, „Népi tánczene”, „A magyar vers ritmusa”, „Angol szakszöveg-olvasás” címen tartott órák alig két esztendő alatt életre szóló irányt és módszert mutattak nemcsak a néprajz-muzeológia szak hallgatóinak, hanem annak a nemzedéknek, mely a háború utáni magyar néptánc- és népzene kutatást felvállalta. Voltak ezek közt már végzett néprajzhallgatók, zeneakadémisták és e kutató csapathoz később csatlakozott fiatalabbak. Vargyas Lajos akkor dolgozott Kodály Zoltán *A magyar népzene* című tanulmányának új, önálló kiadásán, és ehhez ő szerkesztette és válogatta a mintegy 500 dallampéldát, a dallam- és szövegmutatókat. A kéziratos és kefele nyomatos dallampéldákat adta kézbe, azokról énekeltük el a tárgyalt népdalt, elemeztük hangkészletét, ritmikáját, zenei sajátosságait, párhuzamait, és kerestük meg típusát. A szorosan vett népzenei-zenetörténeti elemzéseit szerteágazó népismerteti, művelődéstörténeti magyarázatok kísérték, melyeket át és átszótt személyes élményeivel, főként áji tapasztalataival, Kodály Zoltán, a mester véleményével, amit Ő közvetített nekünk. Így ismertük meg széles látókörű, összefüggéseket és lényeges jellemzőket kereső, kutató eszményét, mellyel átlépte a szakma korlátait, és a magyar néphagyomány mélyebb, hangsúlyosan zenei megközelítésű megismerésére kaptunk élményszerű indítást. Az egész Valóság megismerését igénylő szemlélet nagy hatással volt ránk.

A szemináriumokon feladatokat kaptunk. Például az én első feladatom az volt, hogy a 12 szótagos, 4 soros régi stílusú népdalok csoportját elemezzem. Megalapozott elemzéseimet és kevésbé megalapozott feltevéseimet a legnagyobb komolysággal hallgatta végig, bírálta meg, és tárgyaltuk meg közösen az ő vezetésével.

Így egyszerre érezhettem magam tudósjelöltnek és még ugyancsak hiányos képzettségű tanítványnak – minden esetben inkább biztatást, mintsem elkedvetlenítést nyerve. Nagy megtiszteltetésnek vettük, ha néhányszor sikerült bevonnunk őt tánckutató-filmező gyűjtőútjainkra, ami természetesen mindig egyben népzenei gyűjtést is jelentett, különösen a táncdallamok területén. A filmezésre már alkalmatlan késő délutánokon és esteiken mindig gazdag anyagot sikerült rögzítenünk.

Két év után bezárult előtte az egyetem kapuja. Talán éppen azért, mert látható, sejthető volt hatása a hallgatókra. A Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályát vezette ezután, ahol akkor Lajtha László, Rajeczky Benjamin és Avasi Béla is dolgozott. (1952-től már félállásban látta el ezt a feladatot.) Volt hallgatóival és azok baráti körével ezután már csak itt találkozhatott, vagy népművészeti rendezvényeken, esetleg kinn, a „terepen”.

Ennek az akkoriban többnyire a néptánc kutatásban elkötelezett csapatnak, e népi-nemzeti elkötelezettségű társaságnak ekkor már nemcsak tudós tanácsadója, hanem szellemi vezére is. Példáján láttuk, hogy a maga szakmájában tekintélyt szerzett embernek a közéletben, a nemzet kulturális és politikai életében is szerepet kell vállalnia – ahogy lehet. A Tudás nem elefántcsonttoronyba zárt kincs, azt a nemzet javára kamatozó tőkévé, mozdító erővé kell tenni. A tudomány nemcsak az igazság keresése, hanem a nemzet szolgálatának eszköze. Ez különösen ma népszerűtlen és időszerűtlennek kikiáltott eszmény. A vállalat tanultuk tőle. Mi mindnyájan kimondottan vagy kimondatlanul is hasonló szerepre készültünk. A magyar népi kultúra szépségétől megszállottan akartunk a népismeret, a néprajz szakemberei, tudósai lenni, de a népművészeti mozgalmakban is tevékenykedtünk. Előttünk egy olyan új Magyarország eszménye lebegett, melyben végre megszüntetjük a nemzetünk sorsát végigkísérő megosztottságot, ellentétet úr és paraszt, nemes és jobbágy, értelmiségi és iskolázatlan tömeg, hatalmon lévők és a hatalomból kiszorítottak között. Tudtuk, hogy ez a megosztottság nemcsak társadalmi-politikai, hanem műveltségbeli és érzelmi is, és ha nem tudjuk ezt felszámolni a XIX. század nagy nemzedékének álmai szerint, vagyis ha nem tudjuk népünk sajátos műveltségét az uralkodó osztályok európai műveltségével ötvözni, egyesíteni, akkor a végső pusztulásra készülhetünk. Kodály Zoltánra figyeltünk és a népi írók munkáit olvastuk lelkesen akkor is, amikor azokat már száműzték, és nagy örömmel fedeztük fel Tanárunkban e gondolatkör különösen képzett képviselőjét, éppen a mi óhajtott pályánkon. Más kérdés, hogy abban az időben igazán nem volt a közéleti szerepvállalásnak tere vagy értelme, de példaerejű volt csendes, látszólag összeütkezést kerülő, szerény magatartása mögött felfedezhető keménysége és bátorsága.

A „vargyasi” embereszmény még így sem teljes. Annak része volt az a vágy is, az a törekvés, hogy e rövid és ugyancsak meghatározott történelmi körülmények közé helyezett egyedi lét minden lehető magasságát és mélységét is meg kell járnia, meg kell tapasztalnia az embernek. Mindazt, amit egy meghatározott nemzet

fiaként, egy adott korban, keserűségben és örömben, gyászban és reményben megélt az ember, azt méltósággal kifejezni és továbbadni is kívánja, a művészet alkotó és megjelenítő erejével. A teljes ember valamilyen mértékben mindig független, és utánozhatatlan módon újrafogalmazza, továbbadja a lét élményeit, ennek az egyedi és megismételhetetlen kalandnak az értelmét és célját keresve. A teljes ember tehát művész is; akkor is az, ha a körülmények megfosztják az alkotás vagy az interpretáció nyilvánosságra hozatalának lehetőségétől. Önéletrajzában említi, hogy ifjúkorában három neves énekkarnak is tagja volt, de hangszeres előadóművésznek is készült. Bizonyára nem Vargyas Lajos az egyetlen, akinek alkotó-teremtő és előadóművészi tehetsége és késztetése áthághatatlan fizikai és politikai korlátokba ütközött. A lényeges, ráción és anyagon túli mélyebb megértése azonban láthatatlan és letörölhetetlen, de mégis sokak számára felismerhető vonásává lesz a kiválasztottaknak. Vargyas Lajos művész is volt, lényeket látó és láttató.

Különösen fontos volt számunkra, hogy egységet tudott teremteni a baloldali népi írók társadalomkritikája és a magyar népművészet csodálata között. Ez ugyanis akkor éppen nem látszott könnyű feladatnak. Erdei Ferenc a magyar népi kultúrában, a népművészetben a megalázott és elmaradottságra kárhozott paraszti lét bizonyítékát látta csak, a minél hamarabb túlhaladandót és elvetendőt. Fordítva pedig, egyes népművészet-rajongók a paraszti műveltség és lét konzerválásán munkálkodtak, és óvták a társadalmat a radikális megújulástól. Vargyas Lajos „Hagyomány és kultúra” című tanulmányában állítja legérthetőbben helyre a szélsőségek természetes egységét, a „magas” és népi kultúra elválaszthatatlan összetartozását. A tanulmánykötet címe, *Keleti hagyomány, nyugati kultúra* nemcsak könyvcím, hanem tudósi és tanítói munkásságának összefoglalása és jelszava is. Már ifjúkorában is több volt ez ténymegállapításnál: cselekvési programot is jelentett. 1937-ben Illyés Gyula *A puszta népe* című művének méltatását így fejezte be: „A könyv végén nincs megoldás a kérdésekre. Azzal az érzéssel akar elbocsátani, hogy itt égetően sürgős a cselekvés. Vajon lesz e tömeg, amely kiharcolja a megoldást?” Erre később így emlékezett: „Ez a 23 éves fejjel írt fogalmazás elárulja, hogy már akkor vonzott a politikai cselekvés, a társadalmi változásokat követelők tábora, és hamarosan meg is találtam helyemet ebben a táborban.” A változást, a műveltség egységesítését akarta szolgálni, előkészíteni. „Akkor még reményünk volt rá, hogy szerves fejlődéssel átmenthetjük a népi kultúra sok értékét a magasabb műveltségbe, sőt a népi hagyományok emberségét a társadalomba. Hiszen akkor jutott el a népzenei mozgalom és az új magyar zene olyan széles társadalmi elfogadtatásra, hogy még a hivatalos körök is fokozatosan engedni voltak kénytelenek ellenállásukból [...]” – írta már a háború alatt. Pusztán az új, a modern még nem szolgálja ezt a sürgető egységet, és ezzel a magyar társadalom létfontosságú megbékélését, modernizációját. Az Egyetemi Körben, ahol Kovács Imre, Féja Géza, Donáth Ferenc és Illyés Gyula mellett megjelentek az ifjú költők, Devecseriék és mások, „akik azonban valami egészen más szellemet és költészetet képviseltek, mint ami

bennünket érdekelt: valami individuális-polgári gondolatvilágot, ami a mi közösségi problémákért hevülő forradalmi gondolkodásunktól mérhetetlen távol állott. Emlékszem – folytatja –, első bemutatkozásukat az ajtó mellől hallgattuk Kovács Imrével, s láttam az ő arcán is az én véleményemet: ezek a versek nekünk nem mondanak semmit, »nem problémák«.» Íme az annyiféle formában fel-felbukkanó népi–urbánus ellentét lényege. Az igazi probléma: az egység, a kiegyezés, a kien-gesztelődés megteremtése a művészetben, műveltségben, társadalomban, politikai nézetekben. A csodálatos szépségű néphagyomány alapján álló, korszerű, nyugati kultúra és demokratikus társadalom nem a korlátlan önkifejezés, a meghökkentő újat akarás az egész Világ bámulatára. „Valaha, huszonévesen égtünk a reformlázban, s lelkesedtünk a jövőbeli lehetőségtől, hogyha majd a munkásság és parasztság tehetséges fiai előtt megnyílik a műveltség, mennyi kitűnő új erővel gazdagodik a társadalom” – írja egykori gépíró-munkatársairól emlékezve, akiket szinte szerzőtársainak is tekintett.

Elkéstünk. A várt és szükséges reformot, forradalmat idegen hatalom kezéből kaptuk, szenvedtük el, természetesen úgy, hogy az még végzetesebben és véresebben más megosztottságot és ellentétet ültetett a megtépett magyarságba. Vargyas Lajos számára így a cselekvésnek csak egy útja maradt, a helyes szemlélet és akarat alapjául szolgáló igazság keresése, a népismeret tudományának művelése. Ismertté és megbecsültté nevét ez tette, nemcsak itthon, hanem a folklorisztikában világszerte. Műveiből csak a legfontosabbakat említem.

A magyarság népzeneje. (Jelenlévő múlt. Második, javított kiadás. Budapest, 2002. 709 p. Mintegy 700 dallampéldával, ebből több mint 400 CD-melléklettel.) Bartók Béla 1924-ben megjelent munkájában foglalta össze a Kodály Zoltánnal megkezdett népzene kutatás eredményeit. Bartók elsősorban a népdal típusainak leírását, jellemzését vállalta fel. Kodály Zoltán 1937-ben a magyar népzene történeti rétegeinek vázlatát adta. Ezt a munkát egészítette ki Vargyas Lajos egy nagy ívű példatárral, mintegy 500 dallammal és különféle mutatókkal 1952-ben, gondosan ügyelve arra, hogy a Kodály tanulmányában említett és közölt dallamok ne ismétlődjenek meg a példatárban. (E példatárat említettem írásom elején.) Bartók és Kodály típus-, illetőleg történeti rendszerének alapját annak idején mintegy 15000 dallamlejegyzés képezte, és ennek is csak egy részének volt hangfelvétele viasz fonográfhangereken. Az 1970-es évek végére már jól képzett gyűjtők, korszerű hangrögzítéssel, addig feltáratlan vidékeken, számos korábban ismeretlen dallam felfedezésével több mint százezerre becsülhető népdalt és hangszeres dallamot gyűjtöttek össze. Ez önmagában is szükségessé tette azt, hogy új összefoglalás készüljön a korábbi elért eredmények felhasználásával. E munkát végezte el ebben a művében, 1981-ben Vargyas Lajos, melynek második kiadásához csatolta a CD-lemezeket. Most is gondosan ügyelt arra, hogy a szöveg közt és a CD-n olyan dallamok szerepeljenek csak, amelyek a korábbi, összefoglaló munkákban még nem kerültek közlésre. A nagy, nemzetközi elismerést kivívott magyar népzene kutatás

eredményeinek olyan korszerű összefoglalása ez a mű, melyhez hasonlóval egyetlen nemzet sem dicsekedhet.

Egy felvidéki falu zenei világa – Áj, 1940. (Jelenlévő múlt. Budapest, 2000. 1119 p. Mintegy 700 dallampéldával.) „A legtanulságosabb volna egy-egy község teljes dallam-térképét, zenei életének minden részletére kiterjedő leírását, más szóval zenei monográfiáját elkészíteni” – írta Kodály Zoltán *A magyar népzene* első kiadásának előszavában. „Ezt a munkát végeztem el és jelentettem meg 1941-ben [egyetemi doktori] disszertációmban, az »Áj falu zenei élete« című, 80 dallampéldával illusztrált tanulmányban. Az összegyűjtött *teljes* zenei anyag [...] több mint felét kitevő *műdalok* megjelentetésére [...] akkor sem, és azóta sem volt mód. Ezt a hiányt pótolja a jelen kiadás: a falu *teljes zenei anyagát* közreadja, a tanulmány mellett. Evvel kapcsolatban meg kell jegyezzem, hogy a néprajztudományt, a népzene- és néptáncutatást sokan és sokszor vádolták meg romantikussággal, értékközpontúsággal és – bizonyos témák preferálása miatt – a valóság idealizálásával, az »objektív«, szociologikus látásmód kárára. E kritika tarthatatlanságát Kodály fentebb idézett sorai 1937-ből, akárcsak disszertációm – Magyarországon, és tudtommal a világon is az *első zenei* falumonográfia – ékesen cáfolják. Ebben az összefüggésben nyer különös értelmet az, hogy végre a *teljes* anyag (népzene és »műdal« *együtt*) jelenik meg nyomtatásban, amiképp e két műfaj az életben is egymás mellett élt” – írta maga a Szerző. E néhány sorban láthatjuk e munka különleges értékét, de hozzá kell még fűznöm azt, hogy nemcsak a műdalok, hanem az alkalomhoz kötött szokásdallamok, a betlehemes-játék, az egyházi népekek, az Ájban a magyarokkal együtt élő cigányok és a szlovákoktól tanult népdalok is megtalálhatók e kötetben.

A magyar népballada és Európa. I–II. (Budapest, 1976.) Ezt a – bevezető tanulmánnyal és gazdag, minden egyes ballada mondandóját és rokonságát megvilágító jegyzetanyaggal közreadott – munkát bátran nevezhetjük az európai népballadák tudományos kézikönyvének, értékelő áttekintésének is. Ennek a munkának is voltak előzményei: a Csanádi Imrével közösen kiadott *Röpülj páva. Magyar népballadák és balladás dalok* (1954), valamint a magyar népdalok francia párhuzamairól írt tanulmányai. 1963-ban kapta meg a tudományok doktora címet a *Kutatások a népballada középkori történetében* című disszertációjára.

Kisebbségi munkáiban is számos új megállapítást tett a választott témában, és bátran vitatkozott nagy tekintélyű és általa is tisztelt szerzőkkel, például a magyar vers ritmusáról és a betűírásról írt tanulmányaiban. Benne élt a magyar irodalom, és ő a magyar irodalomban. Nemcsak személyes barátság fűzte a kortárs irodalom és költészet számos alkotójához, hanem csodálatos módon ismerte a nagy elődök eszméit és legbelsőbb gondolatait. Szívesen beszélt fiatalabb barátainak erről a sorsköthött magyar irodalomról. Sajnos, ennek az ismétlődő szűkebb irodalmi körnek már nem lehettem tagja, munkám messze sodort a fővárostól, és egyre ritkultak találkozásaink.

Vargyas Lajos 1961-ben lett az MTA Népzenekutató Csoportjának főmunkatársa, majd 1970-től igazgatója, így formálisan is tisztelt mestere, Kodály Zoltán utódja a magyar népzene- és néptánc kutatásban. Lényegében ő építette bele szervezetileg is a néptánc kutatást Kodály intézetébe, ezzel is hozzájárult ahhoz, hogy a folklorisztikának ez az ága is, a népzene kutatáshoz hasonlóan, világhírűvé vált. Figyelemmel kísérte a néprajz más területen elért eredményeit is, éles szemmel figyelt fel minden újat hozó írásra, és önzetlenül bátorította, segítette a fiatalok munkáját.

Kodály Zoltánhoz hasonlóan, akit ő a magyar géniusz egyik legnagyobb megtestesítőjének nevezett, őt is a nép művészete és sorsa, a magyarság iránti olthatatlan és viszonzatlan szerelme öltöztette a hűség nehéz ruhájába. Bár 1975-ben megkapta a Magyar Néprajzi Társaság legmagasabb kitüntetését, a Győrffy István-émlékérmét, majd 1980-ban az Erkel- és 1991-ben a Széchenyi-díjat, nem kapott katedrát, ünnepi köszöntő kötetet (Festschriftet) és akadémiai tagságot. Némi keserőséggel írta róla költő barátja, Csanádi Imre:

„Hogy ön nem professzor?
Üsse kő... Hogy akadémikus se?
Múlhat-e bármi ezen?!
Példa van rá: az a becs, mit
vers nyújt, túlél okmányt, plectsnit...
Ezennel kinevezem!”

(1974)

Számunkra Vargyas Lajos is, mint számára Kodály Zoltán volt, a magyar géniusz megtestesítője. Annak fényét ezer tükörrel és új fényekkel kiegészítve adta tovább nekünk, és lett eközben maga is követendő eszménnyé.

Andrásfalvy Bertalan